

Ədəbiyyat:

1. Tan A. The Hundred Secret Senses. London: Penguin Books, 2019, 368p.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живём. М.: УРСС, 2004. 256с.
3. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Издательский центр "Академия". 2001. 208с.
4. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. М.: Прогресс. 1990. с.68-81

Samirə Musəvi
Azərbaycan Dillər Universiteti

ANTONOMASIYA VAHİDLƏRİ – MƏDƏNİYYƏTLƏRƏRASI DİALOQDA KOMMUNİKATİV UĞURSUZLUQLARA YOL AÇAN "RİSK ZONASI" ELEMENTLƏRİ KİMİ

Açar sözlər: mədəniyyətlərərsi dialoq, fon bilikləri, antonomasiya

Ключевые слова: межкультурный диалог, фоновые знания, антонимизация

Key words: intercultural dialogue, background knowledge, antonomasia

Antonomasiya hadisəsi öz mahiyyəti etibarı ilə məcaz dili elementi olaraq bir informasiya kodunun digər informasiya kodu ilə əvəzlənməsini əks etdiriyindən, yəni qəbul olunmuş bir nominasiya vahidinin işlənmə mövqelərində digər törəmə (təkrar) nominasiya vahidinin yer almasını ehtiva etdiyindən, ləbub şəkildə kommunikasiya iştirakçılarının bu iki nominasiya vahidləri arasında mövcud olan korrelyasiya əlaqəsindən xəbərdar olması gərəkdir. Əks halda kommunikasiya prosesinin öləverşililiyini təmin edən ən vacib şərtlərdən biri – semiozisin bərqərar olması (kommunikasiya şəraitində, habelə anlama, qavrayış proseslərində semiozisin ontoloji sərhədləri ilə bağlı, habelə burada fon biliklərinin rolu ilə bağlı daha ətraflı bax: [1, s.11-12,33-37]) baş tutmaya bilər. Mədəni şərtləndirməli kommunikativ uğursuzluqları araşdırmış tədqiqatçıların ortaq rəyinə görə, əslində, universal anlamlar, ümumbəşəri mahiyyətli məcazlaşmalara istinad edən semantik kodlar ünsiyyətin rəvanlığını təmin etdiyi halda, presuppozisiyalarda və konvensiyalarda yer alan müxtəlifliklər kommunikasiyanın bilaterallığını mümkünəşür edir. Bu səbəbdən də, hətta dil baryeri olmadıqda belə, yəni hətta kommunikasiya iştirakçıları olan tərəflərin eyni dilin daşıyıcıları olmasına rəğmə, "mədəni şərtləndirməli ssenarilər sahəsindəki fon biliklərinin" ortaqlığı baxımından, ortaya çıxan məhdudlaşdırmalar, informasiya yetərsizlikləri, son nəticədə, potensial olaraq, kommunikasiyanı "risk zonasına" doğru tətikləmiş olur [2, s.31-33]. Bu kimi səbəblərdən dolayı, "kommunikativ uğursuzluq" adlanan situasiyanın yaranması qaçınılmaz olur (kommunikativ uğursuzluğun fon bilikləri ilə qarşılıqlı şərtlənməsi haqqında daha ətraflı bax: [3, 98-100]). Haqqında bəhs etdiyimiz problematik situasiyalar daha çox mədəniyyətlərərsi ünsiyyət problemləri kimi ortaya çıxan və özü ilə "lakunatorədici" mahiyyət kəsb edən situasiyaları yaratmış olur. Yəni, anlaşılmayan törəmə nominasiya vahidi (antonomasiya) fərqli mədəniyyət daşıyıcısı üçün, hətta eyni mədəniyyət daxilindəki sosial-üslubi stratifikasiya baxımından fərqlənən dil kimliyi daşıyıcıları üçün lakuna (dekodlaşdırılmayan, semantik izahı mümkünəşür olan və ya tam anlaşılmayan "boşluqlar") mahiyyəti kəsb etməyə başlayır. Məhz, bu təbiətinə görə də, antonomasiya hadisəsinin praqmatik aspektdən təhlili kontekstində onun, bir növ, şifər mahiyyəti kəsb etdiyini söyləmək olar. İrəlidi təqdim edəcəyimiz nümunələrdən də aydın şəkildə şahid olacağımız kimi, bir çox hallarda antonomasiya vahidləri məhz, şifər mahiyyəti kəsb etməklə situasiyanın, kontekstin, o cümlədən qlobal anlamda lingvokulturoloji, etnomental, sosio-politoloji xarakterli kontekstin "doldura" biləcəyi və bəzi hallarda, eyni törəmə nominasiya vahidinin anlamının hətta tamamilə fərqli şəkildə "doldurula" bildiyi xüsusi növ "qəlibləri", "boşluqları" təcəssüm etdirirlər.

Xatırladaq ki, Şifər istilahı O.Yespersen tərəfindən dilçilik terminologiyasına daxil edilmişdir. R.Yakobson, E.Benvenist və bir çox bəşərləri tərəfindən fərqli kontekstlərdə izah edilməyə çalışılan bu elmi anlayışın mahiyyətində kommunikasiya situasiyasında bir kontekstin digəri ilə əvəzlənməsi sayəsində operativ şəkildə və həmin dəyişən realılıqla korrelyasiya bağlılığında yenilənən və mütləq şəkildə referensiya mahiyyətinə malik olan xüsusi növ dil işarələrini ifadəsi mənası yer alır. Ən sadə nümunə kimi,

bu sadalanan öləmətlərə uyğun olan, yəni dəyişkən referensial potensiala malik olan, situasiyadan, kontekstdən asılı olan dil işarələri statusunda şəxs əvəzliliklərini qeyd etmək olar [4, s.97-98]. Beləliklə də məlum olduğu kimi, mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə hər hansı bir təkrar (törəmə) nominasiya vahidinin digər kommunikasiya iştirakçısı tərəfindən dəyişmə zamanı həmin ünsiyyət kodu elementinin hansı siqnifikt daşıyıcısı kimi dəyişir edilməsi həlledici rol oynayır. Çünki hər bir antonomasiya vahidi özü ilə müəyyən "altmətn" (podtekt) daşıyıcılığına malik olmaqla (antonomasiya vahidlərinin fon biliklərinə istinad edən "altmətn" daşıyıcılığı ilə bağlı daha ətraflı bax: [5, s.63-71]), fərqli mədəniyyət ssenarisində çərçivəsində reallaşan anlam yükünə malik ola bilər ki, bu da şifər mahiyyətli həmin törəmə nominasiya vahidlərinin fərqli (kommunikasiya tərəflərinin hərəsinin özünəməxsus şəkildə) interpretasiyasına gətirib çıxara bilər. Məsələn, şəhər "ləqəblərinin" və ya müasir terminologiya ilə desək, şəhər "nikneymlərinin" (şəhər nikneymləri ilə bağlı daha ətraflı bax: [6, s.104-108]) semantik dəyişmə zamanı fon biliklərinə bələd olunması mədəniyyətlərarası dialoqun uğur və ya uğursuzluğunun təminatçısı ola bilər. Onu da qeyd etmək ki, şəhər ləqəbləri və ya nikneymləri də antonomasiya vahidi olduğundan, biz, irəlində izləyəcəyimiz nümunələrdə, məhz antonomasiya vahidlərinə nəzərən tətbiq olunan təhlil formatı və təsnifatlandırılmadan çıxış edə bilərik. Nümunə üçün, "küləklər şəhəri" antonomasiya vahidini nəzərdən keçirmək olar. İkinci növ antonomasiya elementi kimi, xüsusi ismin (toponimin) appelyativlə əvəzlənməsinə istinad edən xidmət edən bu söz birləşməsi fon biliklərinə bələd olunmadığı təqdirdə "kommünitativ uğursuzluğa" yol açar bilər. Belə ki, Azərbaycan dili daşıyıcıları üçün, o cümlədən Azərbaycan linqvokulturoloji mühiti ilə istər coğrafi yaxınlığa, istərsə də orta q mədəni keçmiş bağlarına malik olan digər linqvokulturoloji mühit fərdləri də həmin antonomasiya vahidinin şifər qəlibini müvafiq toponimlə (Bakı) "dölgüracaqlar". *Eston yazıçısı və ictimai xadimi Kersti Kivirüütin "Küləklər şəhəri" romanı sovet hakimiyyətinin qurulması ərafında ... Bakıda yaşayan əcnəbilərin həyatından, onların xüsusi maraqlarından bəhs edir.* [7]; *Kardeş Azərbaycan'ın Rüzgarlar Şəhri: Bakı* [8]; *Столицы Азербайджана Баку именуют «городом ветров».* [9]. Göründüyü kimi, təkcə doğma Azərbaycan linqvokulturoloji mühitində deyil, qarda, Türkiyə, habelə Rusiya və Estoniya linqvokulturoloji mühitlərində də Vətənimizin paytaxtının nikneymi asanlıqla dəyişir edilə bilər. Lakin bundan fərqli olaraq, daha konkret, yəni coğrafi yaxınlığa malik olmadığımız, habelə orta və zəngin tarixi bağlar əsnəsini bölüşmədiyimiz ölkələrin linqvokulturoloji mühitində həmin antonomasiya vahidləri nəinki anlaşılmağa bilər, hətta alternativ semantik dekodlaşma vahidində, yəni alternativ "altmətnə" malik ola bilər. *Whatever the origin of the nickname, the name most certainly stuck, and now "Chicago" and "Windy City" are nearly synonymous* [10]. Göründüyü kimi, burada biz, ingilisdilli mühitdə Çikaqo və "Küləklər şəhəri" anlayışlarının sinonim mahiyyətə kasb etməsi realılığı ilə qarşılaşırıq ki, bu da fon biliklərinin fərqliliyinə istinad edən kommunikasiya uğursuzluqlarına yol açar biləcəkdir situasiyalardan birinə – ünsiyyət kodu elementinin fərqli interpretasiyası situasiyası ilə üzlaşırıq. Analoji vəziyyət "Ədəbi şəhər" nikneyminin təmsalında da izlənilə bilər. Belə ki, Avropa linqvokulturoloji mühiti bu antonomasiya vahidinin Romaya aid olduğunu birənəli şəkildə qəbul etdiyi halda, Şərqi (Asiya) linqvokulturoloji mühitində həmin "altmətnin" Kioto (Yaponiya) kimi alternativini mövcuddur. Qeyd olunanlar mədəniyyətlərarası dialoqda fon bilikləri faktorunun mühüm kommunikasiya təşkilatlandırıcı rolunu bir daha əyani şəkildə sübut etmiş olur.

Ədəbiyyat:

1. Нестеров, А.Ю. Онтологические границы семиозиса в процедурах коммуникации, познания и понимания: автореферат диссер ... доктора фил. наук Самара, 2010, 42 с.
2. Воронцова И. Культурно обусловленные коммуникативные неудачи: культура - текст – интерпретация // Вестник РГТУ. 2018, №3, с. 31-40
3. Серебрякова А.Ю. О причинах коммуникативных неудач // Вестник ЮУрГУ. Серия: Лингвистика, 2013, Том 10, №1, с.98-100.
4. Fludernik M. Jespersen's Shifters : reflections on Deixis and subjectivity in language // Klagenfurter Beiträge zur Sprachwissenschaft 15/16 (1989/90), pp. 97-116.
5. Ниленик Н.Ф. Антономасия как средство создания подтекста // Вестник МГЛУ, Вып.361, М., 1990 с.63-71.
6. Исламова, М. Р. Никнеймы города Нью-Йорка / М. Р. Исламова, А. И. Шайхуллина. // Юный ученый. – 2017. – № 3 (12). – С. 104-108
7. Küləklər şəhəri <https://www.libraff.az/books/endirimdkilr/kulkr-hri/>

8. Günaydin S. Kərdəş Azərbaycan'ın Rüzgarlar Şəhri: Bakü // Life in Life Dergisi, <https://www.lifeinlifedergisi.com/kardesh-azerbaycanin-ruzgarlar-sehri-baku/>
9. Город ветров <https://www.hott.ru/articles/gorod-vetrov>
10. Why is Chicago Called "The Windy City"? <https://pequodspizza.com/blog/chicago-called-windy-city/>

Səbina Babayeva

Azərbaycan Turizm və Menecment Universiteti

MƏTBƏX TURİZMİNİN MƏDƏNİYYƏTLƏRİNİN İNTEQRASIYASINDA ROLU

Açar sözlər: Qastronomiya, turizm, mətbəx turizmi, yemək mədəniyyəti, inteqrasiya

Keywords: Gastronomy, tourism, kitchen tourism, food culture, integration

Ключевые слова: Гастрономия, туризм, гастрономический туризм, культура питания, интеграция

Dünya sivilizasiyaları müxtəlif üsullar təbiiq etməklə, özünəməxsus həyat tərzlərini, öz adət-ənənələrinə və dini inanclarına uyğun yeməkləri üzə çıxararaq öz mətbəx mədəniyyətlərini yaratmış və yaşatmışlar. Qonşu ölkələrin xalqları tarixi prosesdə bir yerdə yaşadıkları üçün mətbəx mədəniyyətləri də bir-birinə təsir etmiş və bu ölkələrin mədəniyyətlərinə mətbəxlə bağlı yeni ideya və anlayışlar daxil edilmişdir. Həmçinin yemək ənənələri daha çox etnik icmaların mədəniyyəti ilə də bağlıdır. "Qida" anlayışının əsasında duran etnomədəni mənalara nəzər alınması mədəniyyətlərarası dialoqun uğurla həyata keçirilməsinin şərtlərindən biridir.

Qida və içki bəşər tarixinin hər anında mühüm yer tutmuş və mətbəx mədəniyyətində cəmiyyətlərin, toplumların yemək və içmək davranışları ilə formalaşmışdır. İlk dövrdə öz yaşadığı məskəndə yemək axtarmaq kəşfiylə başlayan yemə-içmə səyahəti, daha sonralar yemək motivasiyası ilə səyahətə çevrilmiş və insanlar məhz bu məqsədlə səyahət olmuşdur. Qastronomiyaya yönəlmiş səyahət forması olan qastronomiya turizmi (və ya mətbəx turizmi) 2000-ci illərdə xüsusi maraq kəsb etmişdir [səh 5]. Mədəni müxtəliflikləri, bölgəyə, regiona xas məhsul seçimləri və davamlı turizm fəaliyyətinə verdiyi töhfə ilə gastro turistlər yerli insanlara fayda da verir. Səyahət təcrübələrində qastronomiyanı ən mühüm motivasiya mənbəyi kimi görən gastro turistlər, yemək və içkiləri tətillərinin ayrılmaz hissəsi edərək qastronomiya turizmini yaratmışlar. Turizm siyasəti və strategiyası çərçivəsində qastronomiya turizmi haqqında məlumat artırılaraq turizm destinasiyaları yerli insanlara gəlir gətirərək icma əsaslı turizm anlayışına da töhfə verəcəkdir. Bu turizm növü yumşaq güc kimi ölkənin beynəlxalq imicinə də müsbət təsir göstərəcəkdir [3].

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, yemək və mədəniyyət bir-biri ilə sıx bağlıdır. Bir mədəniyyət olaraq yemək estetikə, şəxsiyyət və unikallığın təsirli məzmunu ilə birlikdə ənənə və nostalji mənzərəsinə yadır. Qida bizi, şəxsiyyətlərimizi, mədəniyyətlərimizi və nəticədə cəmiyyətlərimizi formalaşdıraraq bir vətənlilik olaraq çoxləçülüdür. Fərqli paltarlar fərqli şeyləri ifadə etdiyi kimi (məs: ağ xalaltı hakim, mavi uniformalı polis), yeməklər də məna daşıyır. Təbii ki, bu məna mədəniyyətdən mədəniyyətə dəyişir. Məsələn, Neapolitan pizzasındakı pomidor, reyhan və mozzarella pendiri italyan ləzzətinə işarə edir, lakin supermarketdən dondurulmuş pizza tez və ucuz evdə hazırlanmış yemək deməkdir [2]. Yemək bizə mədəniyyətin həyata yanaşması haqqında məlumat verir. Biz mədəniyyəti, vərdişləri, rituaları, rituaları və ənənələri yemək və başqalarının yemək qavrayışı vasitəsilə anlama bilirik. Tədqiqatçılar qida vərdişlərini sabit cəmiyyətin rituallarını dəstəkləyən adi davranış növü kimi müəyyən ediblər.

Qastronomiya turizmi ilə yemək mədəniyyəti və mətbəx mədəniyyəti arasında mühüm əlaqə var. Turistlər yeməkləri və mətbəx mədəniyyətləri ilə maraqlandıqları gastronomik turizm istiqamətlərini ziyarət etmək istəyirlər. Qastronomik turizm destinasiyasının öz fəaliyyətində mücərrəd və maddi mədəni dəyərləri ödə çıxarması turistlərin mədəni və turistik baxımdan zövq almasına və xoşbəxtliyinə töhfə verir [4]. Gastro turistlərin səyahət motivasiyasında təsirli olan yemək və içkilər, bir bölgə və ya bölgələrin yemək normaları və davranışları haqqında müxtəlif məlumatları ehtiva edir. Mədəniyyət bu yemək tərzini və davranışlarının formalaşmasında fəal rol oynayır.

Avropa Birliyinə üzv və namizəd ölkələr üzərində aparılan araşdırmalarda qastronomiya turizm sahəsində müəssisələrin sayı, məşğulluq və əlavə dəyər kimi məsələlərdə ölkə iqtisadiyyatına ciddi töhfə verdiyi bildirilib. Yerləşdirmə sektoru və qastronomiya sektoru məşğulluq baxımından müqayisə edildik-